

תוצאות הבחירות בעיראק – מדינה בפרשת דרכים ומסר לאיראן

ירון שניידר | 8 בדצמבר, 2021 | גיליון 1539

הבחירות לפרלמנט שנערכו בעיראק באוקטובר האחרון הוכרעו כבר במחאת הרחוב – הציבור העיראקי הביע התנגדות לתת למיליציות שיעיות ולשכבת שלטון מושחתת שהפקירה את הטיפול בבעיות הכלכליות, להכריע את גורלו. מבחינת איראן, הועבר לה מסר ברור, שלפיו מי שינסה לייצב בעיראק סדר משלו ייתקל בקשיים לא מבוטלים. אבל שאלת השאלות עוד לפנינו: האם, בהינתן קשיים בהרכבת הקואליציה של "הזוכים מההפקר" בהובלת המנהיג השיעי מוקתדא סאדר, יעלה בידי איראן "להנחית" מועמד לראשות הממשלה, שיהיה מקובל על כל הסיעות וכמובן גם על טהראן, וכך לטרוף את הקלפים ולנטרל כוח בולם נגד השפעתה?

שני אירועים שצוינו בחודש אוקטובר ממחישים את פרשת הדרכים שבה ניצבת עיראק: האחד, שריכוז תשומת לב עולמית רבה, היה הבחירות לפרלמנט, שהוקדמו ביוזמת ראש הממשלה מוסטפא אל-כאזמי, מתוך מחשבה שתוצאותיהן יתרמו לייצוב ולבניית המדינה, השקועה בעימות פנימי ובמצב כלכלי חמור. האירוע השני, הסמלי אך לא פחות משמעותי, היה ציון יום השנה השני למחאת אוקטובר 2019, שהייתה אותנטית, בסגנון מחאות "האביב הערבי", ונטלו בה חלק בעיקר בני הדור הצעיר (בשנות העשרה או העשרים המוקדמות לחייהם). חלקם שמו נפשם בכפם כשיצאו להתעמת ברחובות עם כוחות השיטור והמיליציות הפרו-איראניות שביקשו לדכאה, כשם שבאיראן מדכאים מחאות. מעבר למניין ההרוגים הגבוה שגבתה המחאה, היא הביאה לידי ביטוי את התנגדותם של צעירים בעיראק בני כל העדות – שיעים, סונים, נוצרים וכורדים – לצעוד בראש שפוף לעבר עתיד אבוד. במיוחד הציקה להם העובדה שלעיראק, אחת המדינות העשירות במשאבים טבעיים במזרח התיכון, אין עתיד ולא בשל גורל שנגזר עליה, אלא בשל נגע השחיתות שפשה בצמרת השלטון וכשלי ניהול, וכן המעורבות האיראנית. כל אלה הביאו את המדינה למשבר כלכלי חמור. זאת נוסף ליתר הרעות שנחתו על העיראקים בשנה האחרונה ובהן מגפת הקורונה ושריפת בתי חולים על יושביהם עקב אזלת היד של כוחות ההצלה, וכן תנופה מחודשת של פיגועי דאע"ש במדינה, שהגבירו את תחושת האנרכיה.

ההפגנות דוכאו באלימות, בין היתר על ידי מיליציות פרו-איראניות, אך המחאה לא כבתה. הטרור הסוני והמעורבות האיראנית עדיין בתוקף, וכך גם יתר הכשלים בניהול המדינה

העיראקית, בתחומי הכלכלה, הביטחון ובמימוש הריבונות בכלל. קשיים אלה צפויים להימשך בעתיד הנראה לעין. אך בקרב הצעירים מקננת תקווה לשינוי ולכן גם עלתה קרנו של ראש הממשלה הנוכחי, מוצטפא אל-כאזמי, שהרכיב ממשלה באמצע השנה שעברה אחרי שקודמיו (והעדיפים ממנו בעיני איראן והמיליציות הנאמנות לה) כשלו. אל-כאזמי סימן לעצמו מטרה ברורה: להחזיר המדינה לידי מוסדות השלטון ולעצור בכוח צבאי את הגלישה לשליטת המיליציות, שעמן יש לו יחסים מתוחים, על רקע מאבקו במתקפות של המיליציות הללו נגד אזרחים עיראקים והכוחות האמריקנים בעיראק, שהלכו והתרבו בשנתיים האחרונות.

השפעת השאיפה לשינוי שבישר גל המחאה, ניכרה גם בבחירות אוקטובר: רוב בעלי זכות הבחירה נמנע מלהצביע, כאות מחאה או מתוך ייאוש. ואילו הצבעתם של מי שכן פקדו את הקלפיות הובילה לתוצאה מפתיעה ומאוד לא נוחה לאיראן ולמיליציות שלה, שנחלו תבוסה מחפירה. מכסת המושבים שלהן בפרלמנט נחתכה ב-2/3, מ-48 ל-17 - הפתעה גמורה, ביחס להערכות שקדמו לבחירות. ההצלחה הגדולה ביותר יחסית הייתה של המנהיג השיעי מוקתדא סאדר (שעד ערב הבחירות תמך בהחרמתן), שגרף 73 מתוך 329 המושבים ובכך הפך ל"ממליך המלכים" החדש בבגדאד. המפסידים הפרו-איראנים העלו טענות לזיוף התוצאות וסירבו להשלים עם ההפסד. כתוצאה מכך פרצו הפגנות נגד השלטון, שהתפתחו לעימותים אלימים בבגדאד בין מפגינים מקרב תומכי הפרו-איראנים למנגנוני הביטחון, במהלך נהרג מפגין. לאחר מכן נשמע איום על ראש הממשלה, אל-כאזמי, מצד אחד ממנהיגי המיליציות הללו. המתח הסלים עוד יותר לאחר ניסיון ההתנקשות באל-כאזמי, שבוצע באמצעות רחפני תופת בתחילת נובמבר. מול המיליציות - שאחת מהן היא זו שכנראה ביצעה את ההתנקשות, להערכת גורמי ביטחון ממשלתיים בעיראק, ללא הנחיית המשטר האיראני - מתייצבת עכשיו קואליציה רחבה מאשר בעבר, שמאחדות אותה הדאגה לרווחתם הכלכלית והביטחונית של אזרחי עיראק, וקריאה לשחרור עיראק מתלות בהשפעה זרה בכלל ובהגמוניה איראנית בפרט.

הבחירות שהוקדמו כדי לחזק יציבות ולהפחית את הכאוס בבגדאד, על ידי כינון שלטון חדש שהלגיטימציה שלו תישען על הליך בחירות תקין (ולדעת משקיפים אכן כך היה) החריפו את הקיטוב בין הכוחות היריבים בזירה ואת המשבר הפוליטי וחוסר היציבות השלטוני. בכך, העימות הפנימי בעיראק שינה צורה: ממצב של התקוממות ציבורית נגד השלטון המושחת והמיליציות הפרו-איראניות לקרב על הרכבת השלטון בין תומכי ההגמוניה האיראנית לראש הממשלה הנוכחי אל-כאזמי והמנהיג השיעי שקרנו עלתה בבחירות, מוקתדא סאדר, המבקשים להציב תנאים ברורים להמשך היחסים עם ארגון הגג של המיליציות, "הגיוס העממי": לא לפעילות מחוץ למסגרת החוק (הכפפת הנשק לפיקוח ממשלתי) ולא להנחיות או תכתיבים מבחוץ - מסר שמכוון בצורה ישירה למשטר האיראני. על כן, במגעים המתנהלים כעת בין סאדר לנציגי הכוחות הפרו-איראניים, עומד סאדר על כך שהממשלה החדשה בעיראק תהיה מבוססת על הכרעת הרוב המנצח בבחירות, ולא על פשרה, מכורח הלחצים של המיליציות ואיראן.

אשר להקשר האזורי והבינלאומי, ניכרת ההירתמות של המשטר האיראני להגברת המעורבות ולהידוק הריסון שמופעל על המיליציות השיעיות ולתיאום עימן, על רקע דיווחים על אודות התרופפות השליטה בהן במסגרת העימות הפנימי שהוביל לניסיון ההתנקשות באל-כאזמי. זאת, כנראה מתוך הבנה כי הדינמיקה המתהווה בעיראק היא נפיצה ועלולה להיות בעוכריו של המשטר האיראני. מעבר לכך, ניכרת המעורבות הישירה של נציגי המשטר האיראני, ובהם מפקד כוח קודס, אסמאעיל קאאני, ושגריר איראן בעיראק, איראג' מסג'די, במגעים המתנהלים כעת בעיראק במאמץ להרכיב קואליציית שלטון שתענה על הציפיות של איראן, למרות ההפסד הצורב של בעלי בריתה בבחירות. מנגד, ניכר כי הממשל האמריקני אינו להוט באותה המידה לגלות מעורבות בזירה העיראקית המבעבעת. שעות לאחר ניסיון ההתנקשות באל-כאזמי, פרסם הבית הלבן הודעת תגובה ראשונה, בה הצהיר כי הוא מגנה בתוקף את המעשה וקרא לרדוף אחרי המבצעים. אולם, ניכר כי תגובה זו הייתה פושרת ביחס להתגרריות ולאיומים של המיליציות הפרו-איראניות, ונמנעה מלהזכיר אותן במפורש. יחס זה משדר ריחוק מהנעשה בזירה העיראקית, עד כדי ויתור על ניסיון ממשי לבלום את המשך הניסיונות של איראן והמיליציות הפרו-איראניות לאכוף את רצונן, גם באמצעות מתקפות טרור המכוונות נגד הכוחות האמריקניים והשגרירות האמריקנית בבגדאד – כשבאופק ניצבת ההחלטה האמריקנית לסיים את המשימות הצבאיות בעיראק עד סוף השנה. רושם זה מצטרף לזה שנוצר בעקבות הנסיגה האמריקאית המהירה מאפגניסטן, שהובילה להשתלטות הטליבאן על המדינה. בהיעדר נחישות אמריקאית לגלות מעורבות, נעדר גם משקל נגד לאיראן ולבעלי בריתה בעיראק.

ועם זאת, אין להסיק מצמצום הנוכחות והמעורבות הצבאית האמריקאית מעבר לגבולותיה – הנסיגה מאפגניסטן והתהליך הממושך והאיטי יותר של צמצום הנוכחות בסוריה ובעיראק – כי עיראק תיפול כאבן דומינו לידי הציר האיראני, או שתהפוך מחדש למעוז של דאע"ש וארגוני טרור נוספים. בעיראק קיימת משקולת פנימית כבדה של כוחות שהתאגדו כדי לחזק את ריבונות המדינה ושלטון החוק. משקולת זאת רובצת על כתפיהם של נאמני איראן ומקשה על משמרות המהפכה להחזיק במושכות בבגדאד כאוות נפשם. מדובר בתנופה הפוליטית של מתנגדי ההגמוניה האיראנית. תוצאות הבחירות מיטיבות בראש ובראשונה עם יריבי המיליציות הפרו-איראניות ונותנות רוח גבית למחאה נגד המעורבות האיראנית. בבגדאד עדיין יושב ראש ממשלה שאינו נוח כקודמיו למשטר האיראני, ובציבור העיראקי עדיין ניכר זעם יוקד שמקורו בייחוס כשלי ניהולה של המדינה למעורבות האיראנית ולמיליציות הפרו-איראניות. כתוצאה מכך, המחאה נגד איראן מקשה עליה לעצב את המציאות בעיראק כרצונה, כמדינת לוויין, ולקדם כך יעדים אסטרטגיים אזוריים, לרבות צבירת אמל"ח מתקדם והעברתו לסוריה, ללא התנגדות מצד הכוחות הפוליטיים המתחזקים בעיראק.

משמעויות אזריות

לישראל, שעבורה זירת עיראק חשובה בשל ההשלכות פוטנציאליות על הנעשה בסוריה וירדן וכחלק מהציר היבשתי האיראני באזור, אין מה לבנות על נורמליזציה ישראלית-עיראקית בקרוב, ככל שאפשר להתרשם מהתבטאויותיהם של בכירים בשלטון העיראקי בעניין זה, אבל יש להביא בחשבון שאיראן חווה קשיים בזירה הזאת. חשוב לבחון את העימות הפנימי המחרף בתוך עיראק בעקבות הבחירות גם כביטוי לפער בין החזון של משמרות המהפכה לבין המציאות בפועל. לא כל מה שטהראן מבקשת ביכולתה להשיג בעיראק, ומנגד, גם לא כל ההשלכות של התערבותה שם, קרי פריקת עול של מיליציות פרו-איראניות, רצויות מבחינתה.

יתר על כן, ההתפתחויות בעיראק עשויות להוות השראה לכוחות אנטי-איראניים הפועלים בזירות נוספות – בפרט לבנון, החווה כעת משבר אזרחי-כלכלי החמור בתולדותיה. גם שם גואה המתח בין חיזבאללה ואיראן ליריביהם. המקרה של עיראק משקף קושי הניצב בפני מדינות מתערבות (איראן בעיראק, וכן טורקיה ורוסיה בסוריה), לקדם את יעדיהן באמצעות בעלי ברית מקומיים או שלוחים שהמדינה המתערבת מחמשת ומממנת, ואף בנוכחות מפקדיה, בעוד המדינה שבה מתרחשת המעורבות שרויה בבוקה ומבולקה עקב מצב כלכלי מחרף, עימותים פנימיים ושלטון מרכזי חלש. המקרה העיראקי מצביע על כי המשבר עלול להחרף דווקא בשל מחאה פוליטית שמתחילה ברחוב ומגיעה לקלפיות. הדלק למחאה ולהתלכדות הכוחות האנטי-איראניים בעיראק הוא הכלכלה הרעועה והתחזקות הסלידה מהכוחות שנאמנותם לאיראן ברורה, כמי שאינם פועלים למען אזרחיה, אלא למען עצמם ולמען הפטרון האיראני.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט